

ՅԱՌԱՍ ՇԵՎՁԵՆՔՈՒ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՓՈԳՐ-ՌՈՒՍԱՑ

Թառառ Շեվչենքո մեծ քերթող է և արժանաւոր
նշման անշուշտ արտաքին հայրենի սահ-
մանց լեզու հանրա լեզուական :
ԷՄԻԼ ՏԻԻՌԱՆ :

Տներեր գետը ստորին կէս մասովը
կ'ողողանէ ընդարձակ և պողպատե
կիր մը . այս երկիրն՝ երբեմն ունեցեր է
ազատ կառավարութիւն կամ ինքնա-
վարութիւն . սակայն որոշ սահմանա-
գիծ երբէք չէ ունեցած , և ոչ ևս իրեն
սեփական անուն . փոքր-թուսաստան
անունը , կամ Հարաւային-Ռուսաստան ,
առնչական անուն է , յարաբերելով այն
մեծ տէրութեան , որ կը տիրէ այս աշ-
խարհքին՝ երկու դարէ 'ի վեր : Այս եր-
կրիս բնակչաց զիրար կապողը , առան-
ձին իրենց սեփական լեզուն է . սլա-
ւեան բազմաբարբառ լեզուին մէկ ճիւ-
ղը , որով կը խօսին 14 միլիոն ժողո-
վուրդ որք ասկէ զատ չեն գիտեր ուրիշ
լեզու . սակայն այս լեզուն անգլիի լե-
զուաց կարգն է . զարդաց մէջ մուտք
չունի , աշուտական փոքր-թուսք , Ռու-
սաց-Մեծաց լեզուաւ կը խօսին իրենց
տուններուն մէջ , պաշտօնարաններն և
գաղաստաններն դարձեալ Ռուսաց լե-
զուաւ կը վարին : Նիկողայ Կոկոյլ՝ հեղի-
նակն Մեռեալ հոգիք անուանեալ վի-
պասանութեան , որ իւր այլ ևս չատար-
ձակ գրութեամբք մեծ պատիւ կը բե-
րէ Ռուսաց մատենագրութեան , ազգաւ
փոքր ուսու է : Վերը զուրցածներէս
կրնանք հետեցնել , որ փոքր-թուսաց
լեզուն համեմատութեամբ մեծ Ռուսաց
լեզուին՝ այնպէս է ինչպէս որ Պաշալովի
կամ այլ անգլիի գաւառական հայերէն
մը համեմատելով մեր այժմեան գրաւոր
աշխարհարարին . կամ այսպէս զուրցեմ
Դոսկանեան լեզուին քով վենետիկե-
ցոց խօսած իտալերէնը : Ահաւասիկ
Շեվչենքո նախահայր և նախադրիչ է
այսպիսի լեզուի մը , և արժանապէս ըն-
դունած է ազգային խնայաստեղծի ա-

նունը և փառքն : Շեվչենքոյի լեզուն հա-
սարակաց փոքր-թուսաց խօսած լեզուն
է , գրուածոց նիւթը ազգային բանա-
ստեղծութիւնք . քաջագործութիւնք դիւ-
ցազանց խաղախաց , նկարագրութիւնք
հայրենի աշխարհին , բարձանց և դաշ-
տաց , և արևորեալն Տներերի խոխո-
լանք յաճախ կը լսուին նորա գրուածոց
մէջ . նորա երգոց դիւցազնութիւնք Ու-
րոյիսնայ միայսն և սեպչեայ զստերքն
են , և զորոնք խրատած , որոց պակա-
սութիւնքը լացած , որոց վայելուչ նկա-
րագիրը տուած միջոց , Շեվչենքոյի
գրիչը անմահ ղեղեկութիւն մը կ'առ-
նու և կը տիրէ ընթերցողաց սրտին
վրայ : Այս նիւթերուն վրայ իրմէ ա-
ռաջ ալ շատերը՝ եթէ ոչ գրած , այլ
երգած էին : Շեվչենքո զանոնք ամենքը
'ի մի հաւաքելով 'ի լոյս ընծայեց երկ-
հատոր բանաստեղծութիւնք Գոպպար
անուամբ , որ թարգմանի հայերէն Գր-
նարուհար կամ Ալուղ : Եթէ Շեվ-
չենքո չժողովէր զանոնք , անշուշտ ա-
մենածախ ժամանակը կամաց կամաց
պիտի փճացնէր այն գեղեցիկ երգե-
րը , և փոքր-թուսաց ազգային բանաս-
տեղծութեան հետ՝ իրենց պատմու-
թիւնն ալ անկատար պիտի մնար : Շեվ-
չենքոյի այս հաւաքումը կրնայ զուրցուիլ
սկիզբն կամ պարագայ փոքր-թուսաց
ազգային պատմութեան : Բանաստեղ-
ծիս մեծ յարգը միայն հաւաքելուն վը-
րայ չէ , այլ մանաւանդ զանոնք իւր գե-
ղեցիկ հանճարով կոկելուն և նմանատի-
պները գրելուն վրայ է . վասն զի Շեվ-
չիւնքո հնոց պարզ լեզուն , և մտաց նա-
խատիպ վայելքին վրայ իր վառվռուն
հանճարովը մեծ շնորհք և լոյս աւելցու-
ցած է , որով առ հասարակ ընդունելի

և իմանալի եղած է ռամկաց և զիտնոց, հմուտաց քերդողական արհեստին և անգպիր կարգալ գրել չգիտցող գեղացուց։ Առ հասարակ ամէն փոքր-Ռուսիացի մեծ սիրով և յարգութեամբ կ'արտաբերէ բանաստեղծիս անունը։ չկայ և ոչ մի գեղացի, որ գոնէ Շեվչենքոյի քանի մի երգերը, զորոնք ինքն Տոմքա (Մտածութիւն) կ'անուանէ, բերնուց չգիտնայ։ Այս Տոմքաներուն այսպէս գերիչ և ամբիւշ, և առ հասարակ ամենեցուն սրտի, մտաց և լեզուի վերայ տիրելուն զլիաւոր պատճառ՝ իրենց նախնական պարզութիւնն է, և այս պարզութեան անոնց վրայ այնպէս ազդող ըլլալուն զլիաւոր պատճառը, անշուշտ գրողին գեղացու ծնունդ ըլլալն է, և միանգամայն, բարեբաղդաբար զուրցեմ, դասական կրթութենէ ազատ մեծնալը։ Եթէ սովորական դասական (Classique) կրթութեամբ կապուէր կաշկանդուէր հեղինակիս գրիչը, անշուշտ այժմ պիտի չգգային ընթերցողը, ազատ հանճարոյն կենսական ազգը։ Շեվչենքո հշու աշակերտ և արձագանգ մի է ներշնչման և զգացողութեան։ Նորա ստեղծագործ հանճարը ինքնին կը բացուի։ Հին բանաստեղծութեան ծաղիկները, ամբարեալք 'ի միտս նորա, խոր արմատներ կ'արձըկեն, իբրև 'ի վերայ արդասանդ հողոյ, որք ապա շեռուցեալք 'ի ճառադայլից կենսատու հանճարոյն՝ կենդանածաղիկը և կենսաբողբոջը 'ի ընձիւղին քան զհինոս շատ աւելի պայծառ և գեղանի։ Ճիշդ է նմանութիւնս, նոյն հնոց ծաղիկներն են, նոյն հնոց լեզուն և դարձուածք բանից, յոր և նման կը գտնանք Շեվչենքոյի երգոց մէջ, այլ անհամեմատ աւելի գեղեցկացած։ Եթէ բոլորովին տարօրինակ չերևի համեմատութիւնս, կը համարձակիմ զուրցելու՝ որ ինչպէս Հոմերոս, Իլիականի և Ոդիսականի հեղինակը, 'ի մի հաւաքելով յունաց հին երգերը, ամբողջ երգարան մը սարքեց գիւցազանց քաջագործութեանց 'ի զմայլումս և 'ի խրատ ապագայից, նոյնը

ըրած է և Շեվչենքո վասն փոքր-Ռուսաց։

Ա.

Ինչպէս կանխեցի զուրցեցի Շեվչենքո լոկ ժողովրդական երգիչ չէ, այլ բանաստեղծ կամ քերդողահայր ամբողջ ազգի մը։ այս պատճառաւ նորա անձը, կերպով մը մագնիտ դարձած է, և իրեն կը քաշէ բոլոր փոքր-Ռուսաց որտեքը։ և որովհետև արդէն այդ սրբութիւնը՝ միով լեզուաւ իրարու կապուած են, այդ հասարակաց կապը կը տանի զնոսա դէպ 'ի Շեվչենքո, որ կեդրոնն է ազգութեան իւր փոպզարով։ Այս գրքիս մէջ բանաստեղծս համառօտ պատուէր մը գրած է, որով կը յանձնէ որ մեռնելէն վերջը մարմինը թաղեն Տնեբերի եզերք բարձրացած խորհրդական բլուրներէն մէկուն վրայ։

Թաղեցէք զիս, մեռնելէս վերջ
Լայն արձակ դաշտի մը մէջ։
Ձի գերեզմանս պէտք է ըլլայ
Յիմ սիրական Ուքրայինա։
Դաշտեր հրկիր ցորենաբեր
Ինքը Տընեբերն, նորա թըմբեր
Թող տարածուին իմ չորս զին։
Խոխոջ գետոյն պէտք է լըսուին։

Արդեօք այս մի պարզ փափաք է, մայրենի երկրին ծոցն հանգչելու, շրջապատեալ 'ի հայրենեաց, 'ի քուն յաւիտեական։ Ոչ։ այլ կը նախագուշակէ բանաստեղծս որ իւր անունը քանի երթայ պիտի մեծնայ, և իւր գերեզմանը, հասարակ մահկանացուաց շիրիմներուն պէս աննշան և անհետք պիտի չկորսուի։ գրած է արդէն ինքն։ « իմ կենաց պատմութիւնս, պիտի գրուէ ժամանակին, իմ հայրենի աշխարհիս պատմութեան մէջ՝ նշանաւոր էլ մը »։ Ձըսիսլեցաւ Շեվչենքո, ճիշդ է մտածութիւնը։ Այսօրուան օրս արդէն անցաւ 17ներորդ տարին մահուն։ նորա դերեզմանը գրեթէ ուխտատեղի մը դարձած է համօրէն փոքր-Ռուսաց համար։ Եթէ

Հայ ճանապարհորդ մը, փոքր 'ի շատէ ազգային դպրութեան տեղեւոյ ունեւայ քաղդ, օտար ափունքներէ, հայրենեաց հողը կոխելու Այրարատայ դաշտերը պտտելու. անշուշտ կը փրկուէ կը գտնայ հայ դպրութեան նախահօր Ս. Մեսրոպ ճգնապղծաց վարդապետին գերեզմանը. կը վերանայ մտքն, և կը թուչի հաղար հինգ հարիւր տարի առաջ, կը կերպաւորէ աչքին առաջ, անշուշտ իւր երևակայութեան համեմատ, այն հռչակաւոր անձը, որ բաց 'ի անձին սեփական յատկութիւններէն, ինչպէս են ճգնապղծաց կեանք և սրբութիւն, որք բաւական են զգայուն սիրտ մը շարժելու և իրեն գրաւելու, կը կերպարանէ զուրցեցի այն անձը. որ կրցեր է միլիոնաւոր ազգ մը, յանդարտութենէ 'ի լոյս դպրութեան բերելու, 'ի խաւարէ անգիտութեան 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Եւ եթէ ճանապարհորդս ունենայ տեղեկութիւն, մեր ազգային գանձարանին, այն է Շարակնոց երգարանին, անշուշտ կը միմնջէ, երանելի ապաշխարութեան վարդապետի սրտածմիր և ոգեշունչ տոյները.

« Ծով կենցաղոյս հանապաղ
Զիս ալելիո՞ծէ ...
Դարձոյց ցատուս քո 'ի մէջ ...
Թոյս իմեա դու Տէր ... և այլն : »

Բայց ինչ որ մեր ազգին մէջ կ'ընեն անհատք, պատուելով զյիշատակս Մեսրոպայ, փոքր-Ռուսք առ հասարակ մինչև ցլետին աղքատը կ'ընեն, պատուելով զյիշատակ և զգերեզման իրենց բանաստեղծին թառաս Շեփչեմբոյի: Զուր տեղ չէր ուրեմն նորա յիւր սիրելին յԱրարատայ թաղուելու փափաքը: Անպակաս է Շեփչեմբոյի գերեզմանին քովեր սոյցելուաց բազմութիւն: Մինչդեռ գարնանային արևուն ճառագայթներն կը հալեն փոքր-Ռուսիոյ բարձանց սառն ու ձիւն, նորաձև աշխարհիկք չէն ու զուարթ ուխտաւորք, կը ժովովին Ուրարայնայ ամեն կողմէն Շեփչեմբոյի թաղուած բլրակին ստորոտը, ամ

բողջ օր մը հոն կ'անցընեն. խումբ խումբ կը շարուին կանանչագեղ գետնին վրայ, մաքուր օդին մէջ կ'ընեն իրենց սակաւապէտ ճաշիկը, եղբայրաբար խօսակցելով իրարու հետ. վերջը ամեն ուխտաւոր իւր ազատ երևակայութեան և ախորժակին համեմատ կ'երգեն բանաստեղծիս բազմաթիւ գեղեցիկ երգերը, զարնելով միանգամայն իրենց պսնտապսնտ քնարը:

Մօտաւոր դարերու անցից մէջ, նման յիշատակութիւն մը չենք կրնար գտնել, բանաստեղծ մը միլիոնաւոր ազգին սրտին խորերը ազդելով կ'ոգեւորէ զնոսա. անհրահանգ շինականք, բերնուց երգեր կը սորվին, և յախուռն բազմութեամբ կը մեծարեն երգչին յիշատակը՝ սրբոց և սրբատեղեաց արժանալայել ուխտագնացութեամբ:

Ուրարայնա անունը կու տայ բանաստեղծս՝ ոչ միայն Տնեբեր գետոյն աջակողմեան ափանց վրայ գտնուած գաւառներուն, ինչպէս Գիւնվին փոտիոյ և Վոլինի, այլ նաև 'ի ձախակողմեան ափունս Տնեբերի, որոյ գեղապէր ամենքն փոքր-Ռուսաց բարբառով կը խօսին:

Ուրարայնա երկիր մ'է, որոյ բնական զարդացումն կերպով մը ընդհատուած է. վրան զի դիւցազանց ազատութեան դարէն ելնելով, գերի ընկած է նոր իշխանութեան ներքև: Տիրող և տիրեալ ազգերուն միայնութեան մեծ արդեւք մը չկար, զի ըստ կրօնի և ըստ ազգութեան ևս գրեթէ նոյն են, բայց թեթեւ տարբերութիւնն 'բարբառոյ' չի կրնար ցայսօր բոլորովին մարելու փոքր-Ռուսաց սրտին մէջ անցելոց յիշատակը. կը սիրեն նոքա իրենց բարբառոյն հետ, նոյն լեզուով գրուած դիւցազանց քաջագործութիւնը, որով կ'անմահանայ գրողն:

Այս ազգին դիւցազանց դարը ԺԶԵ՛ն սկսեալ կը հասնի մինչև ԺԷ՛ն կէսը: Տնեբերի աջակողմեան ափանց վրայ տիրողն լեհացիք էին: Գողաքը (խազաթը) կամ փոքր-Ռուսք, իրենց վերայ տիրող ազգին դէմ ունեցած անհաշտ ատելու

թեան պատճառաւ, շատ անգամ ապրտամբերով գլուխ կը քաշէին . այս ապրտամբաց գլխաւորներն նոցա զիւցազուկն կը համարուին, որոց յանդուգն ձեռներիցութիւնք ֆուպգարք կամ Աշուղք կ'երգէին :

Այն միջոցներուն, համարեալ թէ երկու դար, անապառ էին արքիւրք ներշնչմանց . Շեվչենքոյի ժամանակակիցը այս զիւցազանց պատմութիւններն, դեռ ևս կենդանի ծերոց բերնէն կարենային առատապէս քաղելու :

Եւրոպայի բոլոր ազգաց զիւցազանց դարը, ազգաց հիթանսութեան կամ կուպաչտութեան ժամանակներն կ'իյնայ . բայց փոքր-Ռուսաց վերջին զիւցազուկըր այնպէս գերազանցեցին որ մոռցնել տուին զառաջինները : Համառօտեմէ հոս վերջին դարերուն Ռուքանիայ անցքերն, որով կանխաւ զրուցածներուս ընթերցողն ինքնին իրաւունք կու տայ : ֆոզք կամ խազալք որք են ևս փոքր-Ռուսք կամ Ռուքայի նացիք, իրենց անուանը հետ և որիչ ազգութիւն 'ի Թուրքաց կամ 'ի Թաթարաց ստացած են . Ռուսաց քուզաք բառը Թուրքաց խազալք բառն է որ կը նշանակէ ազատ պատերազմող, թե թիւագէն զինուոր franc-tireur : Առաջին անգամ 'ի պատմութեան յիշուեցան ֆոզքք երբ Թաթարք արշաւելով 'ի Ռուսաստան կ'ուզէին տիրել հարաւային Ռուսիոյ, գլխաւոր զօրութիւնքն հաստատելով Ղրիմ թերակղզոյն մէջ : « Ի Պաշտպանութիւն Ս . Թաշին ընդդէմ անհաւատից », վեր ելան նոր տեսակ խաչակիրք . այս խաչակիրաց շատերուն վախճանը ուղիղ նպատակէն կը խոտորէր :

Սրբա ընկերութիւններ կը կազմէին Սիլի անուամբ . անդամակցութեան համար բաւական էր երդնուլ հաստատութիւն Ս . Թաշին, և այս պարզ երդման ձևէն ալ կ'երևայ որ անդամք կը կապուէին իրարու հետ կերպով մը հոգևոր ուխտիւ : Այն ուխտին հետեանք կամ գործնական մասն էր, արշաւել անհաւատից վրայ, ձեռքէն եկած չա-

րութիւնն հասցընել նոցա . այրել և աւարել նոցա քաղաքներն և ազատել նոցա ձեռքէն գերեալ եղբայրները . իսկ իրենց մէջ ազատութիւն և հաւասարութիւն էր լիակատար : Երբ պէտք ըլլար կամ հաճելի արշաւանք մի ընելու, Տնեքերի ստորնակողմերը ձևացած բազմաթիւ կղզեաց մէկուն մէջ ժողով մը կը գումարուէր, ուր ամենքն ունէին ազատութիւն խօսելու : Այս խառնամբոյն ժողովին մէջ, ճարտարախօսն որ աւելի որոշիչ և փորձ կ'երևար, ծափաձայն կ'ընարուէր զլուխ և առաջնորդ բովանդակ խմբին . աշուղներն հետերնին կ'ընկերէին արշաւանաց . գործը 'ի գլուխ ենալէն վերջ, առաջնորդը կ'ըլլար հաւասար իւր զինուորակցացը : Բազմաթիւ քաղաքք ևս ունէին կառավարութիւն մի նման Սիլին, բայց ոչ անոր պէս անկայուն . հարիւրապետութեան անուամբ խումբեր կը ժողովէին, որոց շատերուն միանալովը՝ գունդ կը կազմուէր, և սոցա առաջնորդներն Աթաման կը կոչուէին . մեծամեծ պարագայներու միջոց, երբ այս գնդերն 'ի մի կը ժողովուէին, Աթամաններէն մէկն ընդհանուր սպարապետ կամ զօրավար կ'ընտրուէր քոչուլիյ անուամբ :

Ահաւասիկ տեսական ուրուագիծ մը հասարակապետութեան : Ոմանց մտացածին կամ ոսկէգարեան կառավարութեան կերպը, կարծես յարգէնա եկած կ'երևայ 'ի ԺՁ դարու փոքր-Ռուսաց գեղեցիկ դաշտաց վերայ : Այլ մը տացածինէն յերականը ոճափ ընդարձակ միջոց կայ : Խոհականութիւն և ուղիղ բարոյական, բաւական է ո՛ր և իցէ կառավարութեան մը յատապարտութեան . բայց եթէ անոնց հետ կից չունենայ ոյժ պաշտպանելու ինքզինքն դրացեաց դէմ, շատ անգամ անոնց կերկրլայ : Եթէ Ռուքայինայ կառավարութիւնը աւելի հաստատապէս կեդրոնացած ըլլար 'ի մի կէտ, կամ այժմեան տէրութեանց ձևն ունենար, անշուշտ իւր ազատութիւնը չէր կորսնցնէր : Այս ևս պէտք է աւելցնել որ՝ երկիրն աշխարհազրական գիրքն ևս՝ շատ անկայուն

էր . չունէր որոշ սահման , ունենալով գրացի երեք իրմէն աւելի զօրեղ պե . տութիւնք թուրք , լեհք և Ռուսք :

Պատերազմեցաւ Ուրբայինա մինչև ցլետին չունչ իւր անկախութեան վե . րայ , ունենալով առաջնորդ Պոկտան իւ . մենիցքի հետմանը , քաջակորով զօրա . վար և խորագէտ քաղաքավար , որ ա . մենայն ջանք 'ի գործ դրաւ , ոտնակոխ չըլլալու 'ի լեհաց . գունդ մի թուրք ևս կրցաւ առնուլ թիկունք , որ պատե . րազմեցան խմենիցքի դրօշուց տակ : Սակայն և այնպէս հարկ եղաւ հզօրա . գունին տեղի տալ . ընկան բոլոր աջա . կողմեան ափունք լեհաց ձեռք , Որպէս զի ձախակողմեանին ևս նոյնը չպատա . հի , պէտք էր որ Ուրբայինա իրին հաստ թիկունք պատրաստէ : Ըստ իրին զար . մանալու է իրաւ , որ փոքր-Ռուսք , ի . րենց ազատութիւնը պաշտպանելու հա . մար , համազգի և քրիստոնեայ լեհաց դէմ , Տաճկաց կ'ապաւինին . բայց եթէ ընթերցողը փնտռէ կը գտնայ պատճա . ւը : Նուաճեալ ազգք շատ անգամ առ հարկէ , կը համակամին իրենց վիճակին և բազդին , և 'ի վերջէ կամաց կամաց աշակից կ'ըլլան նուաճողաց , եթէ միայն այդ նուաճումը պատերազմական օրի . նօք ըլլայ . իսկ եթէ նուաճեալք լլկումն և հարստահարութիւն կրեն 'ի նուաճո . ղաց , մանաւանդ 'ի կրօնական և ար . համարհութիւն 'ի հոգեկանս , ոչ տա . րեաց շարք և ոչ պարագայից փոփո . խութիւնք կրնան ջնջել 'ի նուաճեալ սրտից ' վրէժխնդրութեան ոգին :

Պատմաց զուրցածին նայելով փոքր . Ռուսք յունադաւանք , 'ի կաթոլիկեայ լեհաց շատ արհամարհութիւն և նուա . տութիւն կրած են : Թուրք նոյն և թա . թաքը ' թէպէտ ժամանակ ժամանակ խժական երեցած են լլկելով կեղեքե . լով տիրած ազգերը , այլ 'ի կրօնականս միշտ թղլտութիւններ ըրած են . 200 տարի տիրած են Ռուսաստանի , սա . կայն երբեք կրօնական հալածումն չեն հանած :

Խմենիցքի չորս կողմէն նեղը ինկած , թուրքերէ աւելի պոտշած դատեցաւ

վերջապէս Ռուսաց պաշտպանութեան ապաւինիլը , և այս խորհուրդը առաջ . արկեց փոքաբաց , միանգամայն այս մասնաւորութիւնն ևս յիշեցուց որ ' մի և նոյն էր կրօնքին Ռուսաց հետ , և երկրորդ թէ երկու ազգացս մէջ միայն լեզուի տարբերութիւն կար , այն ևս ոչ սաստիկ . Ռուսաստան նոյն միջոցին , այժմեան ընդարձակածաւալ և ահաւոր պետութիւնը չէր . Խմենիցքի չկրցաւ նախատեսել , պաշտպանութենէն վեր . ջը , յետ ժամանակաց գալիք տիրապե . տութիւնը : Ուստի 1654ին , փոքր-Ռու . սաստան Ռուսաց մեծաց պաշտպանու . թեանները և ինկաւ հետեւեալ պայման . ներով , առանձին հրովարտակի վերայ գրուած . գլխաւոր պայմաններն էին որ ներքին կառավարութեան պիտի չխառ . նուէր Ռուսաց տէրութիւնը , Հետմանք և այլ ուրիշ կառավարք 'ի փոքր Ռու . սաց պիտի ըլլային նոյն հին կառավա . րութեան ձեով . . .

Յայտնի է մարդկային բնութեան ան . յագութիւնը . պաշտպանութեան յա . ջորեց տիրապետութիւն , կամաց կա . մաց Հեքմետից և Քուլովից յաջորդեցին Մոլոքով պաշտօնատեարք : Սիւի Քուպը . ներն , Տնեքերայ եղեգնուտ կղզեաց մէջ , գրեալ թէ անմատչելիք , դեռ 100 տարի ևս գիմացն : Մեծն Պետրոս յարգեց նոցա ազատութիւնը . կատարինէ Բ . իսպառ նուաճեց . որով փոքր-Ռուսաս . տան եղաւ մարդ մը մեծ աշխարհին : Յազատասէր փոքաբաց հարիւրաւոր հոգիք գիշեր մը իրենց թեթեւակնե . րով թողով իրենց հարց աշխարհքը գաղթեցին 'ի Կովկաս , և ֆուլան դե . տոյն աշակողմեան ափանց վերայ բնա . կութիւն հաստատեցին , որոց սերունդը ցայս օր կոչուին փոքաք Սե-Մովու : Քիչ վերջ բազմութիւք ևս գաղթեցին 'ի Տրապուճիա , Դանուք գետին և Սե . Մովու մէջ Տրայանու պարսպաց մօտ . այս երկու գաղթականութիւնք մինչև ցայսօր պահած են իրենց հարց լեզուն և կրօնքն :

Տեղերնին մնաց ողբ երբոր տեսան որ մտաւ մէջերնին ազատութեան և հա .

ւասարութեան տեղադրումը անուշիկ է
 և գերութիւն, քան սրտաբեկ. զար-
 դացումն ընդհատեցաւ, պաղաքներ եր-
 կրին վաճառականութիւնն անցաւ Ռու-
 սաց և Հրէից: Բնդհանրապէս առե-
 տուրն այն ժամանակ կ'անցնէր այլոց,
 երբ յետինք քան զառաջինս ըլլան յա-
 չողակը և զարգացեալք մտաւ: Այլ հոս
 ընդհակառակն կը տեսնանք. փոքր-
 Ռուսք, 'ի մեծ անուանեալ Ռուսաց շատ
 առաջ սկսեցին վարժիլ գիտութեամբ,
 և ձեռնամուխ 'ի բարձրագոյն մակա-
 ցութիւնս. քիմիկի Աստուածաբանու-
 թեան տկազեմիայն, շատ ժամանակ
 մի միայն բարձրագոյն գիտութեանց
 տղերք և տեղի էր ընդ մէջ Սպիտակ և
 Սեւա ծովուց: Թուահամարք երկար
 ճառախօսութենէ աւելի պարզ կը բա-
 ցայայտեն այս խնդիրս. Ձեռնիկով գա-
 ւառին 'երբեմն 371 դպրոցաց տեղ այժմ
 միայն 263 հատ կայ: Գերեաց աշա-
 տութենէն վերջը, պէտք էր որ չարը
 դարմանուէր և դպրոցաց թուոյն հետ
 զարգացումն ըստ ամենայնի ծաղկէր.
 բայց աւանդ, շատ անգամ ընկերական
 և ազգային խնդիրն այնպէս իրար կը
 խառնուին որ չարին պատճառք մէջտե-
 դէն վերնալոյսն հանդերձ, արգասիքը կը
 չարունակուի:

Ռուսաց Մեծաց (Grande Russie) գե-
 ղացիք Զիսսըվոյի ¹ մէջ չկրնան իրենց
 պէտքը բացատրել, պաշտպանել, իսկ
 փոքր-Ռուսք, որովհետև գեղնաքովին
 մէջ խօսուած լեզուն հազիւ կը հասկը-
 նայ, թող խօսելը ու վիճելը, այն պատ-
 ճառաւ հարկ կ'ըլլայ որ լուծութիւն պա-
 հէ. այս և ասոր նման ուրիշ պատճառ-
 ներ՝ մեծապէս արգելք են այդ ժողո-

վրդեան զարգացման և յառաջադի-
 մութեան, և ոչ բնութեան պակասու-
 թիւնք: Շատ են թէպէտ սոցա մէջէն
 ելող անուանի ուսումնականներ, բը-
 ժիշկներ, և այլն, սակայն մեծաւ մա-
 սամբ բիրտ, թոյլ և դատարկակեաց
 մարդիկ են: Այդ ժողովրդեան՝ բուն
 իրեն սեփականը՝ միայն լեզուն կայ, և
 յայդմ մասին փոքր-Ռուսք կրցեր են ա-
 ջատ արձակ, 'ի հնուց շարունակաբար՝
 զանցեալն ներկային կցելով՝ ցուցնել
 ազգին ինչ հոգւոյ տէր ըլլալն, և գա-
 ղափարաց զարգացումն. մօտ ժամա-
 նակներս շատ մը գրիչք, ընտիր գրուա-
 ծովք, հայրենի ռամիկ կարծուած լե-
 ղուն յարգի ընծայեցուցին, որոց մէջ
 Շեկլենքո առաջին տեղին ունի, իր
 մեծ հանճարովն, և թշուառ կենդն և
 վախճանով:

Բ.

Շնաւ Թառաս Շեկլենքո 1814ին
 քիմիկ գաւառին գիւղերէն մէկուն մէջ.
 իւր աշխարհք դալն իսկ, նորա համար
 մեծ անբաղդութիւն էր. և ժամանակ
 անցնելէն վերջը հասկեցաւ թէ ինչ էր
 դերի և դերոյ որդի ըլլալն: Քիչ ժա-
 մանակէն մայրը մեռաւ, հայրը եր-
 կրող անգամ կարգուեցաւ, տաժա-
 նելի կենաց աշխատակից մի բերելու
 դիտմամբ. վասն զի հինգ փոքր տղայք
 նայել մեծցնելն էրիկ մարդու համար
 շատ ծանր էր. բայց գիտէր որ տանը
 մէջ իւր զաւակաց ոչ մայր այլ մօրու մը
 կը մոցնէր: Բիրտ և անիրաւ կիրն, շատ
 գէշ կերպով վարուեցաւ տղայոց հետ.
 և որովհետև Թառաս արգարադատ ըզ-
 դացմամբ կը հակառակէր մօրուին ա-
 նիրաւութեանց, այն պատճառաւ չա-
 րակրութեանց մեծագոյն մասն նորա
 բաժին էր ընէր: Մօրուն զժառանգիկ
 տենէ հեռացնելու համար, բրդուն մը
 հաց ձեռքը տուած, բոլոր օրուան ճա-
 շիկ և ակրատ, հորթերն և խոզերն ա-
 րածելու կը զրկէր. ամբողջ օրերը կ'ան-
 ցընէր Շեկլենքո կապուտակ երկնքին

¹ Զիսսըվո. գերեաց ազատութենէ վերջը, այս
 ժողովներն սկսան գումարուիլ, տէրութեան
 հրամանաւ, ամէն գաւառին գլխաւոր քաղաք-
 ներուն կամ բաժնիներուն մէջ (district yubab)
 ուր ամէն կարգէ անձինք ժողոված, իւրբան-
 չիւր տեղեաց պէտքը կը յայտեն. կը խօսին և կը
 վիճեն, և հասարակաց քուէարկութեամբ ու
 բազմութեամբ ձայնից՝ հասարակութեան պետ-
 քերը կը հրապարակեն, ճանապարհներ շինելով,
 դպրոցներ, հովանաւորներ բանալով և այլն:

տակ, կանանց դաշտերուն մէջ, օրուան շորն կանաչագեղ բլուրներուն շուքին ապաւինելով կ'անցնէր. ականջները կը մարմաջէին հովէն ծածանեալ խոտերուն ձայնով, մատաղ երեակայութեան վերայ կը տպաւորուէր հայրենի աշխարհին պարզ և բնական գեղեցկութիւնը. վառվռուն երեակայութիւնը կ'աշխատէր սորովիլ, իմանալ գիտնալ, այլ չկար մէկը որոյ հարցնէր, օրինակի համար թէ ինչ կայ այս աշխարհքէս անդին. աւելի պարզ բան մը, ինչ տղ. կանաչագեղ գերեզմանաց բլրակներէն անդին. նորա համար այս երկու հարցմունք իրարմէ զանազանութիւն չունէին. միտքը դրած էր որ աշխարհքս երկրլիմէ մեծամեծ սիւներուն վերայ կեցած է, որոնք տեսնալու համար կը յոգնէր կը քրտնէր բարձանց ծայրերը ելնելով, մատղաշ վիզը կ'երկնցընէր այսդին այնդին կը նայէր. և ուրիշ բան չէր տեսնար, բայց եթէ կայնած բլուրին նման ուրիշ բլուրներ, ցրիւ ցանուած Ուրբախիայ մէջ, որոնք հեռուն հեռուն, հորիզոնին վերայ, կապոյտ երկնքին հետ կը միանաւ, յին և աքէ կը կորսուէին :

Ո՛ր է աշխարհքիս ծայրը, հարցուց ինքն իրեն օր մը. — և մեր հնգամեայ փրիլսոփան որոշեց որ երկրից գտնայ, ու ճամպայ ելաւ. քալեց քալեց յոգնեցաւ. մտաւ արեգակը. սկսաւ մթնիլ. բարեբաղդաբար հանդիպեցան ծանօթ գեղացիներ և զթառաս հօր տունը դարձուցին : Կը պատմեն որ հայրը մեռնելուն ժամանակ, անկողին քով ժողոված էր տղայքը, վերջին անգամ գիրներ օրհնելու. և ձգելու աղքատին ժառանգութիւնը նոցա մէջ բաժնելուն միջոց, զթառաս անբաժին կը թողու՝ զուրցելով որ նա սովորականէ կարգէ դուրս մարդ մը պիտի ըլլայ. կամ շատ բարի և մեծ կամ շատ անպիտան. երկու պարագայիս մէջ ևս, աւելորդ է նորա ձգել. — աղքատին բաժինս, Հօրը վախճանելէն վերջը, մօրուն աւելի կը սկսի անիրաւիլ, և որպէս զի բոլորովին ազատի թառասի ձեռքէն, տիրացուի մը քով կարգալու կը զրկէ գէշերօթիկ :

Փոքրիկ տղայն, փոխան քանի մը դասերուն, դերույ մը պէս կ'աշխատէր գիւնով տիրացուին դիմաց. լաւն այն էր, որ միակ չէր, ուստի ձեռքէն եկած խաղերն կը խաղար տիրացուին՝ ընկերներուն պարագլուխ կեցած : Երկու տարուան միջոց այդպիսի տարօրինակ դաս տիրակալութեամբ ալ կրցաւ Շէվչենքո կարգալ գրել և քիչ մ'ալ թուաբանութիւն սորովիլ, եկեղեցւոյ մէջ կ'երգէր, եթէ աղքատ ննջեցեալ մը պատահէր, զխուն վերս ազգմաս քաղողը մեր տիրացու Շէվչենքոն էր, ձեռքն ընկած քանի մի քորէկով՝ կապար-գրիչ և թուղթ կը գնէր և մեծ տիրակալով նկարչութեան կը պարագայէր : Թերևս գոհ կը մնար Շէվչենքո այս միակերպ կանգնէն եթէ տիրացու վարժապետը տամբութեան ծայրը չըհասնէր և կտոր մ'ալ քիչ խմէր. Շէվչենքո ինքնագիր կենսագրութեան մէջ կը գուրցէ, որ այդ բիրտ գինովին անիրաւ բռնութիւններն այն աստիճանի ազդեր են սրտին վերայ, որ մինչև իր կենաց վերջին աստիճան տեսելութիւն կը զգայր ամեն տեսակ բռնութեանց դէմ : Թառասի ճարը հատած, տեսնալով օր մը որ տիրացուն գինով անզգայ պառկեր է, կերած ծեծերը շահով հանդերձ թափելով տիրացուին դիմուն, գիշերով կը փախչի, բնաւ չդառնալու գիտաւորութեամբ. երթալուն միջոց չի մոռնար հետն առնելու տիրացուին զոյնզոյն ներկերով զարդարուն պատկերազարդ դրոյկը, զոր Շէվչենքո անգիւտ գանձ մի կը համարէր, և շատ ժամանակէ 'ի վեր անոր աչք ձգած էր : Արդեօք այս գողութիւնն օրինաւոր և իրաւացի համարելով ըրեր է, թէ փորձութեան աստիճաններ խաղացներ է խղճին ականջներն, ինքն իսկ Շէվչենքո չի կրնար մեկնել. իրականը այս է. որ մինչև այն տանն ստացած բարոյական կրթութեան նայելով, մեծ գովեստի արժանի է, աւելի մեծագոյն յանցանաց մէջ չիյնալուն համար :

Գող և փախստական թառասիկին փափաքը այն էր, որ նոր վարժապետ

մը գտնայ և նկարչութիւն սորովի. փնտռածը չուտով դտաւ, դարձեալ առաջնոյն պէս գեղի տիրացու մը : Մտաւ քովը՝ ջուր կրելով ներկերը պատ-
րաստելով, երեք օր սաստիկ աշխատե-
ցաւ. վերջապէս հասկըցաւ որ վարժա-
պետը բան սորվեցնելու միտք չունի :
Ուստի չորրորդ օրը ելաւ ուրիշի մը քով
գնաց, այլ այս յետինս մօտակայ գեղե-
րուն մէջ մեծ համբաւ ունէր, նկարած
հոգեւոր պատկերաց պատճառաւ. եր-
ջանիկ կը համարէր զինքն թառաւ եթէ
կարենար մեծահամբաւ վարժապետին
գիտութեան փոքրիկ մասն ունենայն :
Մտքէն սկսաւ երդուրննալ որ համբե-
րութեամբ տանի ամենայն նեղութեց,
և կատարէ ինչ որ վարժապետն պա-
տուիրէ՛ր այլ ինչ ձիւն թափեցաւ խեղ-
ճին զլսուո՛ւն՝ երբոր մեծահանճար նկա-
րիչը դիմացն առնելով փոքրիկ թառա-
սը՝ նայեցաւ ձեռքերուն վրայ, և ձախ
ձեռքին վերայ փոքր խորութիւն մը տես-
նալով, յայտնի որոշեց որ՝ նա չէ թէ
պատկերահան, այլ և ոչ ատաղձագործ
և կամ քարակոփ ըլլալու յարմարու-
թիւն ունէր : Կոտորեցաւ խեղճին սիր-
տը, յուսահատեցաւ, ուրիշ ճամբայ
չգտաւ բայց եթէ վերստին դառնալ
ծննդեան գեղը և ըստ Հովնաթան ա-
սացուածոյն՝ լինել հովիւ անմեղ հօ-
տին, և կարդալ իւր պատկերազարդ
գիրքը : Այս կեանքն ևս երկար չըլեց.
քիչ վերջ գեղապետին խոհակերոցն մը-
տաւ անակններն լուսալու, անկէց անցնե-
լով գեղին տիրոջ տունը սկսաւ քողա-
չքի պաշտօն վարել : Քողաչքը բառին
ստաւական թարգմանութիւնը փոքր քո-
ղաք կը նշանակէ. իսկ պաշտօնն լե-
հաց հնարք է, յորոց և Ռուս կալուա-
ծատեարց ևս անցաւ սովորութեամբ :
Այսինքն է, Ուքրայինացի փոքր տղայք
կ'առնուին իրենց տուները, կը հա-
գուեցնէին ըստ տարազու հայրենեաց,
և խեղկատակի պաշտօն վարել կու տա-
լին, պարել, ցատկել, երգեր երգել.
և այս իրենց ցնորական և յիմար հա-
ճոյից՝ անուն կու տային Պաշտպանու-
քիւն ազգուրեան Ուքրայինաց : Ենվ-

չեղքոյի տէրը ռուսացեալ Գերմանացի
մ'էր, և զո՛հ կ'ըլլար կայնեցնելով՝ զնա
գաւթին մէկ անկիւնը՝ որ պէտք եղած
ժամանակ ծխամորճին կրակ տայ և
ջուր բերէ : Այս նոր պաշտօնին մէջ
դատարկութեան ժամերուն, որ չէր
պակսեր, վերստին նկարչութեան սկը-
սաւ. և դարձեալ՝ մեծ ախորժակով
մտիկ կ'ընէր քողաչքներուն երգերը
և ծերոց պատմութիւնները, Քողաչքաց
քաջութիւնը ընդդէմ հարստահարիչ
լեհաց : Անշուշտ այս կ'ընդհանրուն, ա-
ռանց իսկ թերևս մասնաւոր մտա-
դրութեան՝ շատ մը նիւթեր հաւաքե-
ր է Շելլենքոյ, վերջը գրելու գեղեցիկ և
սրտագին երգերուն :

Միակերպ ճանապարհորդութիւն կ'ը-
ներ Շելլենքոյի տէրը, 'ի Գիբիւ, 'ի
Վիլնա և 'ի Փոլթավա, քողաչքն ևս
միշտ անբաժան կառաց դիմացը նստած
կրակատուութեան և ջրաբերութեան
պաշտօնի : Ուր որ հասնէին հանգոյց-
ներուն մէջ, թառասի աչքերն միշտ
պատերուն վերայ էին, որը գրեթէ
միշտ ծածկուած կ'ըլլան քաջաց և դիւ-
ցազանց անարուեստ պատկերներով.
զորս երբեմն կ'օրինակէր, և եթէ կա-
րենար չէր խղճեր գողնալու՝ պատկե-
րաց հաւաքումն ամբողջացնելու մըտ-
քով : Անգամ մի Վիլնա, տիրուրտիքն
պարահանդիսի գնացին. թառաս մի-
նակ մնացած, հանեց հաւաքած պատ-
կերները շարեց յորս դին, և մէջէն մէկն
դիմացն առած՝ օրինակելու կ'աշխատէր,
ժամերը կ'անցնէին առանց նորա իմա-
նալուն : Յանկարծ սաստիկ ապտակ մը
զքիթառաս գետին կը զլորէ. տիրոջ ապ-
տակն էր որ պարահանդիսէն դարձե-
ր էր, և թառաս զբաղեալ չէր իմացեր.
երկրորդ օրը կառավարը, տիրոջ հրա-
մանաւ սաստիկ ծեծ մը քաշեց թառա-
սին, չէ թէ նկարելուն համար, այլ թէ
կրնար կրակ իյնալ տան մէջ և հրդեհ
պատճառիլ :

Թառասի տէրը տեսնալով որ նա
չունի ծառայելու ցնորհք, միւս կողմա-
նէ ևս թախանձանացը զիջանելով, եր-
բոր Պետերպուրկ գնաց, յորս տարուան

համար նկարչի մը քով տուաւ զինքն , այլ սա եւ՛ աւելի ներկարար կրնար կոչուիլ քան նկարիչ : Շեփչենքո ամենայն ջանիւք սկսաւ աշխատիլ , բնակած տեղն գետնայարկ մ'էր , վրան գլուխը խեղճ , կուշտ կերակուր չէր ուտեր . սակայն և այնպէս երջանիկ էր : Հորիզոնը քանի կ'երթար կ'ընդարձակէր . շատ կը սիրէր մայրաքաղաքին լայն լայն փողոցներուն մէջ ժուռ գալ . կը յաճախէր ամառանոց պարտէզը , ուր զխաւոր ճամբաներուն երկու կողմը շարուած արձաններուն դիմաց կանգնած , ժաւերով կ'աշխատէր օրինակելու . և շատ գիշերներ փոխանակ տուն երթալ հանգչելու , Նեփլայի գետափանց վիմարգեան թումերուն վերայ ընկողմանած կը թողուր որ թափանցանէ 'ի սիրտն հիւսիսոյ գեղեցիկ ճերմակ գիշերին ան . նման քաղցրութիւնը :

Ամառանոց պարտիզին մէջ պատահած դէպք մի՛ թառասի կեանքն բւրրովին կերպարանափոխեց : Օր մը սա արձանի մը դիմաց կանգնած օրինակելու հետ էր . փոքր-Ռուս պատկերահան մի խօսք խառնեց հետը . — « Դուն լաւ կ'ըլլայ որ ջրաներկով աշխատիս , » ըսաւ . թառաս սկսաւ ջրաներկով աշխատիլ , և այնչափ առաջ գնաց արհեստին մէջ , որ փոքր-Ռուս նկարիչը կրցաւ զնա մոցնել յակաղեմիայն գեղեցիկ առուեստից 1837ին , 23 տարեկան հասակին մէջ :

Ժուքովիքի բանաստեղծն որ նոյն ժամանակ վարժապետ էր այժմեան կայսեր բոլոր Ռուսիոյ Ալեքսանդր Բ . Նիկոլայեւիչի , մեծ համակրութիւն մը ունեցաւ Շեփչենքոյի վերայ , զոր և հաղորդեց պալատականաց : Սկսան մտածել . ան երիտասարդն որ յոյս կուտար օր մի լաւ նկարիչ ըլլալու , պէտք է որ գերութենէ ազատի . ուստի է . րենց մէջ վիճակահանութեամբ 2500 ռուպլ . հաւաքելով տուին թառասի տիրոջ , որով թառաս գերին եղաւ ազատ քաղաքացի 1838ին ապրիլի 22ին : Ումանք կարծեցին որ ճամարիտ տաղանդն և հանճարը կրնան միշտ ինքնին բա-

նալ յառաջադիմութեան ճամբան . բայց մենք սխալ կը համարինք այդ կարծիքը . նախ՝ շատ հեղ հանճարներն , երկար ժամանակ ծածկուած կը մնան , ինչպէս չոր ու անջրդի երկրին մէջ ցորենահատն . որչափ պարագայից շարք և բռնութիւնք հարկաւոր են՝ որ շատ մը արգելից առաջն առնեն և դուրս բերեն ճամարիտ հանճարը : Ռուսի , այս պատճառի համար , բնածին հանճարներ , անյաղճելի արգելներով կ'ընկճին և անծանօթ կը մեռնին կ'երթան : Եթէ Շեփչենքոյի ջանից ձեռնտու պարագայը չ'այլողէին , շատ կարելի է որ Շեփչենքո փոքր-Ռուսաց քերդողահայրը՝ մնար անծանօթ , կամ սակաւուց ծանօթ 'ի թիւս միլիոնաւոր ֆողաքաց կամ չուսմբաց (սայլորդ-վաճառական) Ուքրայինայ :

Վեց տարի աշխատեցաւ Շեփչենքո գեղարուեստից ճամբանին մէջ , նորա երեակայութիւնը մինչև այն ատեն չտեմարանի մէջ փակուած բուսոյ նման էր , որ երբ արևուն ճառագայթներն իրեն հասնին նորանոր ընծիւղներով կը բողբոջի . սակայն ազատութեան արեւգալիլ զրգռեց նորա խանդը . ազատութեան երրորդ տարին Շեփչենքո ակաւգրեւ , հաւասար մեծամեծ բանաստեղծներուն 1838-1848 , տասը տարիներ նորա երջանկութեան պարագայն է . զարմանաց առարկայ դարձաւ Շեփչենքո , 'ի Պետերպուրկ , յաշտ հայրենակցաց , գրած ոտանաւորներն ձեռքէ ձեռք կը քայլընէին . իսկ երբ ճեմական ընթացքն աւարտելով գնաց յիւր սիրելին Ուքրայինա , կալուածատէր մեծատունը , մեծ պատիւ կը սեպէին իրենց , հիւրընկալել և մեծարել զերգիւն հայրենեաց . բան չէր պակսեր , կարծես Շեփչենքո , հասած էր 'ի ծայր փառաց . այլ այնպէս չէր , թուիս թուիս ամպեր կը նսեմացընէին նորա երջանկութեան արեգակը . չէր կրնար Շեփչենքո առանց ոտատիկ ցաւոց նայելու իր չորս կողմը , ուր միլիոնաւոր հայրենակիցք առաջատ գերութեան մէջ էին . ուստի ինքն քիչ առաջ ազատած էր . զուր-

ցածներուս հաւատովք ինքն կուտայ համառօտ այլ ազդու խօսքերով, յինքնագիր կենսագրութեան, զոր մեռնելէն մէկ տարի առաջ ուղարկած է առ խմբագիրն Ընթերցարանին-ժողովըրդեան, զիջանելով թախանձանաց խումբագիրն . « Անցեալն իմ զայրադին է . և այնչափ առաւել ևս զայրագին, զի արեանառուք իմ եղբարք և քորք, զորոց ցարգ ոչ յիշատակեցի, դեռ ևս, ցայսօր կան 'ի դերութեան : Այո տէր, գերի են նոքա մինչև ցայս վայր » : Բոլոր բովանդակ բացադանութիւնք, այս պարզ իրականութեան ծանուցման առջև կը կորսնցընեն իրենց արժէքն . Շեփչենքոյ այս համառօտ խօսքերով հապճեպ աւարտելով կենսագրութիւնը, մեղի գուշակել կու տայ, որ դեռ առաջ չերթար ձեռքը՝ այլ ևս գրելու . կը գողգողան ձեռքերը, աչքերն արցունք կը կոխեն, անունը շուտ մը սոռուգորելով կ'աւարտէ խօսքը, չուզելով երկարել այն նիւթին վերայ որ սրտին խորախոր վէրքերը կ'արիւննոտէ :

Նորա գրուածոց մեծագոյն մասը, կ'ազդեն գութ և գորով առ տկարս և ընկճեալս, միւս կողմանէ կամ հակառակէն՝ առեւելթիւն և զայրոյթ առ հարստահարիւս : Ներշնչեալ ազատ խանդիւ, նորանոր վարչութեան զաղափարներ կը յղանայ մտաց մէջ . 'ի սրտէ կը փափաքի տեսանել զՈւրբայիեա ազատ և փառացի, կ'ուզէ որ բոլոր Սլաւեանք 'ի միասին, առ հասարակ ազատ հասարակապետութիւն մը կազմեն, ազատ կառավարութիւն ունենան, ամեն ցեղք այլ համաթլաւեան սիրով կապուին իրարու : Այս և առոր նման այլ ևս համարձակ գրութիւնք, յորդոր Բողաքաց առ անցեալ փառս, ողբք Ուրբայիեայ վասն կորուսելոյ ազատութեանն, ևս և անպատեհ երգիծանութիւնք առ թաղապապ կ'ըլլան, վարչութեան ուշք դարձուցին Շեփչենքոյի վերայ, և յիկոյլայ Ա. կայսեր հրամանաւ բանաստեղծս՝ իր սոսկական ոմն գինուորաքորեցաւ 'ի գունդ բերդապահ զի. նուորաց Արալ լճին մօտերը . այն գրն.

գին գինաւորք տարուէ տարի կը փոխուէին, այլ Շեփչենքոյ զատապարտեալ էր մինչև ցմահ հոն մնալու, միանգամայն արգիլուած էր նկարելն և գրելն : Սկզբան նորա վերայ հսկողութիւնը շատ սաստիկ էր, այնպէս որ բանաստեղծս մեծ վախով և զգուշութեամբ փոքր տետրակի մը վերայ կը նշանակէր իւր Մուսոնքիւնքն, և շուտով կ'օշկին խոնճին մէջ կը պահէր : 1848-1850 հարիւրաւոր մանր ոտանաւորներ գրեց : Վերջերը հրաման տրուեցաւ թուղթ և գրիչ գործածելու . ոյլ ըմբոստացաւ խանդը, զագրեցան Շեփչենքոյի երգերը . նկարչութեամբ միայն իւր ձանձրոյթը կը բարեխառնէր, այն ևս գողունի և 'ի ծածուկ :

Պ. իվան Թուրկենեմով պարագայ մի կը պատմէ այս մասին, որ իրաւի պատիւ կը բերէ նոյն միջոցի Օրէնպուրկի գաւառապետին, Պ. ֆերովքեայ : Օր մը զօրագլխաց մէկն, նախանձաւոր իւր պաշտօնին, լսելով որ Շեփչենքոյ ականջ չընելով արգելից՝ սկսեր է վերստին գնդկարչութիւն, իբրեւ պարտք խոճի կ'իմացընէ գաւառապետին . նա խոժոռ աչք հայելով զօրագլխին, « Այս ականջով ես լաւ չեմ լսեր՝ կ'ըսէ . միւս ականջս գուրցէ ինչ որ ունիս գուրցելիք » . զօրագլխին հասկանալով գաւառապետին միտքը, միւս ականջէն բոլորովին անտարբեր բան մը կը փսփսայ :

Շեփչենքոյ տասը տարի յաքսորանս տառապելէն յետոյ, Նիկոյայ կայսեր մահունէն վերջը, միջնորդելոյ բաղդ ունեցան հայրենակից ազնուականք, նորա ազատութեան համար, և ստացան զվճիռն ազատութեան : Դարձաւ Շեփչենքոյ 'ի Պետրպուրկ : Ինչպիսի մեծ բաղդ, երբ տեսաւ որ իւր լեզուաւ ուրիշներն ևս սկսեցին գրել, և թէ նոյն լեզուաւ օրագիր մը կը հրատարակուի, և թէ Մարկոսի վովչիքի գրածներն՝ եւրոպական շատ լեզուներով թարգմանուած են :

Շեփչենքոյի մեծ հանճարոյն վրայ աւելցնելով տասը տարի հայրենեաց համար կրած աքսորանքը, ալ աւելի պա.

տուական ըրին զնա յաչս հայրենակցաց, իւր ականջներով կը լսէր թէ ինչպէս զինքը Ռուսաց առաջնադաս բանաստեղծներէն վեր կը դասէին, քան զՓոլշէին և զԼերմոնովով:

Բանաստեղծիս վերայ, քանի զնաց այնչափ տիրեց հայրենեաց սէրը, որ կամովին հրաժարելով Պետրպոլսկի մէջ անցուցած փառաւորեալ կեանքէն, ուրոյնց երթալ Ռաբրայինա, և Տնեբերի ափանց վերայ՝ անկիւն մը քաջուած անցնելու մնացեալ կեանքը, կարգուելով մէկ Ռաբրայինացի գերի, որբ, գեղացի աղջկան մը հետ, զոր արդէն իւր երգոց դիւցազնուհին ըրած էր:

Այլ զժողովարար, ժամանակէն առաջ ծերացեալ էր նա, քաջած նեղութիւններով, և աքսորանաց մէջ ոգևոր ըմպելիք գործածելու սովորելով: Շեվչենքոյի առաջարկութիւնը մեղձեցին դիւցազնաբար՝ երգած դիւցազնուհիքն, լաւագոյն սեպելով, իրենց ախորժակին համեմատ, հաւնած փոքր-Ռուս գերւոյ մը կին ըլլալ, քան թէ անմահացընել անունին գերահռչակ բայց միանգամայն զինով բանաստեղծի մը հետ ամուսնանալով: Այս անյախող ամուսնութեամբ կտրեցաւ բոլորովին պուետիկոսին սիրտը, դարձաւ Պետրպոլսկի և ուզեց գրելով իր վշտացեալ սրտին մխիթարութիւնը գտնել այս անգամ չըմբոստացաւ խանդը, գրեց վերստին շատ նշանաւոր երգեր, այլ իւր աքսորանաց մէջ ստացած ախտը զօրացաւ վրան. և արծաթով ի գերութենէ ազատած բանաստեղծը, կամովին գերի եղած գինեմոլութեան, կամայ կամաց արդէն տառապանք մաշած մարմինը թողուց հայրենակցաց իբրեւ առհաւատչայ մեծի սիրոյն. վախճանեծաւ Թառաւ Շեվչենքոյ 1861ին փետրուարի մէջ. և երբ ընդ համօրէն Ռուստոտան գերեաց ազատութեան լուրը հնչեց, արդէն մեռած էր նա. չունեցաւ գիրկ ընդ խառն պաշտուելու բաղդը իւր ազատացեալ եղբարց և քերց հետ:

Շեվչենքոյ, ինչպէս տեսանք, իւր մանկութիւնը լիբանց վերայ և դաշտերու մէջ անցուց անբան անաւանոց հետ. յետոյ թէպէտ ունեցաւ և մարդկանց հետ ևս յարաբերութիւն, այլ յաճախ այնպիսեաց հետ որ լոկ անուամբ և կերպարանքով կրնային մարդ կոչուիլ, ու բարբով և վարբով յիրս իրս ներս տարբերել յանանոց, ինչպէս չէր տիրացու վարժապետներն. թէպէտ նա կարգաւ գրել գիտէր, այլ համեմատելով զնա ուրիշ բանաստեղծից հետ, համարեալ թէ կը գտնանք զնա բոլորովին անտեղեակ դպրութեանց: Սակայն և այնպէս բնական ձիրքն այն աստիճանի գերազանց է, և բանաստեղծական միտքն այն աստիճանի արգասաւոր, որ շատ հեղ, դպրութեան պակասորդը լեցընելով, ի վեր կ'երեցընեն զՇեվչենքոյ քան զբազում հմուտս դպրութեան և նոյն իսկ քերդողական արհեստին. այնպէս նուրբ է զգայալ կանխութիւնը, որ թեթև շարժում մի կը հնչէ: Քանի մի մանկական տիոց յիշատակը, հատուկտիր քանի մի տողը հնոց, դնուց ասացուածք ծերոց և պառաւանց, առատ նիւթ եղած են նորա դիւցազններգութեանց. նորա գրուածոց մէջ փոքր-Ռուս քողարաց քաջագործութիւնք, վսեմ և մեծ ուժով դրոշմուած կը կարգանք:

Շեվչենքոյ հին քողարաց նախնական պարզութեան վերայ աւելցուցած է քնարերգական դաշնակութիւն մը, հաճոյ ականջաց: Յիշատակներ քանի դրուածներն բանաստեղծիս, որք համարեալ թէ ժանօթ են բոլոր Ռուսաց, իրենց իսկատիպ գեղեցկութեամբ:

Համայնա, Գաթերինա (Կատարինէ), Նայմիջա (Ողախին), Հայտամաքի (Գալքն), Մարիաննա, Թոփոնեա (Բարտին), Նէվյոնիք (Գերին) և այլն: Բաղմաթիւ են նորա Տոմքա (մտածութիւնք) անունով մանր քերդուածք որք

բառ մեծի մասին գանգատը են մրայօն
և սեպալայ Ուրբանուհեաց :

Համալի'ա Շեվկենքոյի ողելից գը-
րուածոց մէկն է , ուստի քանի մի տող
թարգմանենք հայերէն . քիչէն կարելի
է գուշակել ամբողջին միտքը և բանա-
ստեղծիս ոգին : Այս ևս պէտք է խոս-
տովանիլ , որ հայերէն թարգմանութիւ-
նը , յորում թէպէտ աշխատուած է ողջ
պահել բանաստեղծին միտքն և ոգին ,
չունի բնագրին ոչ ոյժը և ոչ ներգաշ-
նակութիւնը . զի փոքր Ռուսաց լե-
զուին մէջ յաճախ են ձայնաւոր տառք ,
ինչպէս յիտալականին , որով և կարի
յարմարաւոր ողանաւոր գրութեան :
Այս Համալի'ա գրուածքն կըսկսի յիւս-
կիւտար բանտարգեալ ֆողաքաց գան-
գաւաներով , որը ողբալով կը հարցընեն
Ուրբանայի հողմը և կապուտակ ծո-
վուն թէ արդեօք պիտի գան կամ երբ ,
իրենց ֆողաք եղբարքն ազատելու զի-
րենք 'ի գերութենէ :

« Զի փրչեր հոգն մեր աշխարհքէն ,
Չեն գար ալիք Ուրբայինէն .
Արդեօք մերոնք է՛նչ մշտմշտան ,
Պիտ' արշաւեն 'ի թուրքաստան :
Ընկած 'ի բանդ յօտարութեան
Ո՛հ , չենք գիտեր մենք ոչ մի բան :
Փրչէ հովիկ , չէն աշխարհքէն ,
Թըռիւր անցիր կապոյտ ծովէն ,
Արցունքս սըրբէ , կապերս թափէ ,
Մեր ցաւերուն դարման մ'ըրէ :
Դուն ծով՝ խաղա՛ ֆողաքներուն
Արագավազ մակոյլներով ,
Թող երևնան ծայր խոյրերուն .
Շուա բեր զնոսա մինչ 'ի մեր քով ,
Տեսնաք անգամ ֆողաքաց փառք ,
Ու վերջ մշտնա՛նք սև հողուն տակ : »

Արգելականք 'ի յիսկիւտար ,
Չայս երգելով , ցաւած սըրտով ,
Գանգատ ու արցունք հեղեղաբար
կը թափէին 'ի կապոյտ ծով :
Սասանեցաւ վոսփոր , դողաց ,
Զի չէր կենաց մէջը լրսած
ֆողաքներուն տղերուն ձայն ,
'ի ուսած փրչուած ցուլի նըման ,
Քողաքաց ողբն ու քանդարտանք
Ահագնաձայն ալեաց շալակ

ԳՐԱԿ . Բ .

Տըւաւ , հասուց հեռուն հեռուն
կապոյտ ծովին ալիքներուն :

Մըռնչեց ծովն վոսփորի ձայն ,
Ու 'ի լիման հասուց պատգամս .
Լիման լրսածն տեղն 'ի տեղով ,
Որոտաձայն ալեաց ձեռքով
Տնեքերի հասուց փառնց :

Ալեւոր գետը խոխոջաց ,
Փըրփուր ափերը ծածկեցին .

« Դուք չէք լսեր , աղբար լուծէ՛ :

Եւ դուն քուրիկ մեր խորթիցէ՛ : »

« Լաւ , իմացանք , » շուտ մ'կըրկնեցին
երկիր և գետն 'ի միասին .

Ու Տընեքերը ծածկեցին

Մակոյկք . ֆողաքը զայս երգեցին . . .

Շարունակելով կը գրէ Շեվկենքո ֆո-
ղաքաց Համալի'ա հեթմանին առաջ-
նորդութեամբ , խաւնաղոյ երգերով ,
գետոյն և ծովերուն ալեաց հետ կուռ-
լով 'ի թուրքաստան արշաւանքը , իւս-
կիւտարի այրիլը , բանդարկեալ ֆո-
ղաքաց ազատութիւնը . և այս ամեն
պարագայք՝ այնպիսի կենդանին , յան-
դուգն , միանգամայն ուժգին դար-
ձուածներով կը ստորագրէ , որ զգա-
յուն ընթերցողին սրտին հետ 'ի միա-
սին և ոտքերը շարժ կը հանէ : Բանա-
ստեղծս չէ թէ միայն ծննդեամբ և կեր-
պարանքով ֆողաք է , այլ և մտքով և
սրտով :

Հայտաւնա՛քի բանաստեղծութեան
մէջ Շեվկենքոյի հանճարը լայն և ընդ-
արձակ ասպարէզ գտնալով , աւելի կը
զայրանայ , կը ճոխանայ . շատ զգայուն
նկարագրուած է « Օրհնութիւնն աշ-
տէից » , որով զինուորեցան Հայտա-
ւնաք ֆողաքը , յարգելու Ումայն քա-
ղաքին մէջ բնակող Հրէայ և Ղեհ կա-
թոլիկեայ բնակիչները : Հայտամարաց
պարագլուխն նմնթա , ժամանակին
կարգուելով , աւեր էր իրեն կին լե-
հուհի մի , ուստի ունեցեր էր երկու
մանչ զաւակ : Մինչդեռ Հայտամար այս
շարդը կը գործէին (1768) գիշերուան
մթութիւնը օգնական առնելով , և կոն-
թա իւր ատելութիւնը կը յագեցընէր

1 Մարգ , դաշտ :

2 Անուն գետոյ :

4

արեան գետեր վազընելով քաղաքին փողոցներուն մէջէն, Հայտամարք՝ Յիսուսեանց վանքէ մը կը հանեն կը բերեն նորա դիմաց իւր երկու որդիքը և կ'ըսեն «Երդուար բնալինջ առնել բոլոր կաթուղիկեայս առանց խնայելու ծեր, տղայ, կին և աղջիկ, ահա քու որդիքդ, որք կը դաստիարակուին Յիսուսեանց քով»։ Կոնթա հաւատարիմ երգմանը, երկու որդիքն ալ կը սպաննէ։ Քաղաքը չորս կողմէն կը սկսի այրել, քուղաքը խնդրք կը սարքեն, քուղաքը կ'երգեն, պանտուրայք կը հնչեն, ասորին անդին կը պարպուին գինւոյ տա-կառներն, ամենքը գինովցած, միայն կոնթա ցնորած, ստուերի պէս կը պտըտի և կը փրնտէ գիականց մէջ իւր զաւկներն, և գտնալով իւր ձեռքերով փորած փոսի մը մէջ կը ծածկէ զանոնք ընդ հողով։

Այսպիսի վայրագ և ահաւոր տողեր գրող գրիչն, կարծես անկարող պէտք էր ըլլալ նկարագրելու բնութեան փափուկ մասունքը. այլ Շեվչենքո, կրնամ զուրցել, ի փափկութեան աւելի յայտ-գած է, և իւր տողերուն վայրագութիւն տուողն՝ առ հարստահարեալ և առ ընկճեալ ունեցած սաստիկ համա-կրութիւնն է։ Կը պատմեն որ եթէ հասարակ խօսակցութեան մէջ, խօսք բացուէր ժողովրդեան ընկճեալ մասին կամ գերութեան վերայ, այն սաստիճանի կ'ոգեկորուէր, կը զայրանար և ինքն իրմէ դուրս կ'ելնար, որ բարեկամը հանդարտեցնելու համար զնա հազար ումէկ տեսակ հնարք կը բանեցընէին։ Եթէ մէկն նորա գրուածոց վերայ աչք մը տայ, յայտնի կը տեսնէ որ գրողն, զինքն կը կարծէ սահմանուած՝ պաշտպանելու զտկարս, և թէ երգելու ձիրքն իրեն տրուած է՝ իբր հրապարակական քարոզչի։ Այս պատճառաւ դրեալթէ երգոց մեծագոյն մասն ի պաշտպանութիւն և ի խրատ անցորից, տկարաց և մանաւանդ անփորձ միայօն Ուքրայնուհեաց համար գրած է։ Նիւթոյն միակերպութեանն, ծննդական մօզքն և աշխայթ երևակայութեամբ

միշտ նորանոր ձևեր և կերպարանք կու տայ, որով միշտ նոր ախորժանօք կը կարգայ բանասէրն։ Տեղ մը այսպէս կը գրէ։

Չարագուշակ թըռչնոյ մը պէս
Կ'երգեմ, առանց յօգնելու ես,
Չթըշուառութիւն մատաղ աղջկանց
Մոլորելոց յիւրեանց տէրանց։
Երգ երգելով կու լամ կ'ողբամ,
Գիտնալով որ՝ երգես ողբական
Չեն շարժեր սիրտ և ոչ մէկուն,
Չըկայ մեղքեցող այդ խեղճերուն։
Կը խոցուի սիրտըս կարեւոր
Լոկ տեսնալով այդ անբաղձներ։
«Տուր, Տէր Աստուած, իմ երգերուն
Երկնազգեցիկ մի զօրութիւն,
Լըսողներուն գութ ազգելու։
Դու նոցա սիրտը կակղացու։
Տուր որ երգերս նոցա աչքէն
Կարեկցութեան արցունք քամեն
Ու խնայեն թըշուառներուն։
Տուր որ նոցա սորվեցնում։
Ըզճանապարհ բարւոյն, սիրոյ
Եղբայրականն և Աստուծոյ»։

Կը զգուշացընէ Շեվչենքո զՈւքրայնուհիս որ յօտարաց չխաբուին, ինչպէս ուռս զինուորներէ։ Այս վախճանաւ գրած է Կատարինէ մակագրով բանաստեղծութիւնը։ Ուրախիւն քերդուածին գլխաւոր նիւթն այլ նոյն է։ Բարտի անունով առասպելախառն տանաւորին ևս վերջը հոս կը յանգի, և այլ շատերուն։

Համարձակած է Շեվչենքո քրիստոսական սուրբ կրօնից երկրպագելի բարձր միանգամայն և պարզ խորհրդոց վերայ ևս իր քողաք երևակայութեամբը գրելու, այն է փրկիւն ջննդոց վերայ՝ ի Մարիամ անուն քերդուածին, որ և արգելեալ գրոց ցանկն անցած է։ Այս բանաստեղծութեան վերայ, փոխանակ քննադատելու, այնպէս կը համարիմ որ յարմար կու գայ Շեվչենքոյի կրկնել Ապեղէս նկարչին զուրցածը՝ իւր նկարուց կօշկակար կրիտիկոսին, կը գնենք ստորեւ ևս երկու ոտանաւոր՝ Շեվչենքոյի Գուգար երգարաւ։

նէն թարգմանելով, մին համառօտ ,
միւսն երկար . առաջինն զրաբառ լե-
զուով Մտաճուրիւն , յորում կը գան-
գատի երեսի վերայ մնացած Ուքրայ-
նուհին , ընդդէմ բաղդին . իսկ միւսին
մէջ, որ աշխարհաբար թարգմանեցինք,
պարզ խրատներով, կոյր աշուղի մը
բերնով, կը զգուշացընէ զսեպեպս , որ
յիմարաբար մանկական կրքերուն չհե-
տեին . կը խրատէ և զծնողս , որ լաւ
հոգ տանին զաւակաց վերայ :

ՄՏԱՄՈՒԹԻՒՆ

Առ ինչ սեռւ բաբբս իցեն ,
վան էր թուիս յօնքս նըկարէն
Ոյր վանն հասակ մանկական ,
Հըրճուանք սըրտիս աղլկական :
Հասակս դեռ ևս նորաբոյս
նըկուն եղեալ է անյոյս .
Լան աչքս և յօնքս թըխամայն
ի հով լիցին վատագոյն :
Թառամի սիրտս վարանեալ՝
իբրև թըռչնիկ արգելեալ .
Առ ինչ իմ գեղ սիրազարդ՝
Մինչդեռ կայցեմ ես անբաղդ .
Դըժընդակ է ինձ որոյոյս ,
վարել ըզկեանս կենցաղոյս :
Մերձաւորքն ինձ , — օտարք են .
Ձիք դը , ընդ ում խօսիցիմ ,
Ձիք դը , առ որ հարցանեմ ,
Ընդէր աչք իմ արտասուեն .
Ձիք դը առ որ ասիցեմ ,
Որ զինչ և սիրտըս խընդրէն .
Էր նա ըզտիւ և ըզցայգ
Մընչէ ուժգին գերդ տատրակ :
Ոչ դը նմա հարցանէ :
Ոչ դը գիտել ախորժէ .
Ոչ հարցանեն արք օտարք ,
Եւ զինչ հարցուածքն այն դատարկս-
թողէք զի լայ որբ աղլիկ ,
Թող զի անցցեն ժամք տարիք :
Լաց դու սիրտ իմ , աչք լացէք
Մինչ չև իսպառ փակեալ էք .
Հարէք բողոք դառնագին
Մինչև ցըզգալ փութորկին ,

Որ և տարցէ բըռնահով
Յայնկոյս կապոյտն հեռածով,
Յունկն՝ առ երկմիտ պատանեակ
վըշտաց ցաւոցըս հաւակ :

Մ ԱՐ Ի Ա Ն Ն Ա

Մէկ կերակի օր մ'ի դաշտին
Աղլիկները կը զրօսնուին ,
Կան հետերնին ևս մանչեր ,
Եւ կ'երգէին այս այն երգեր .
Ջրօսանք աղլկանց ընդ մանչերուն
Առաւօտներ և իրիկուն ,
Եւ կամ ծեծելը ժօրերնուն
Աղլկանց որ՝ փօզաքներուն
Երես չըտան : Առ հասարակ
Աղլիկներէն ո՞վ ինչ գիտէ
Մորված բերնուց երգ եղանակ ,
Ջայն երգ կ'ենայ ու կը երգէ :
'Ի ահա տըղում՝ ձեռքէն բըռնած
Եկաւ այն տեղ կոյր մը խըռփած .
Կօշիկները ձեռքը առած ,
Կըռնակն տօպրակ մը շալակած :
Իսկ այն աղքատ ու խեղճ տըղուն ,
վըրայ զըլուի պատառոտուն ,
Ոտուըններն ալ կ'երերային ,
Որդի տընանկ խեղճ կատարին :
— « Աղլիկներ հա , տեսէք ահա ,
Աշուղն կու գայ , աշուղն կու գայ . » —
Կըքա մանչերն 'ւ երգեր թողած
Ելան իսկոյն կուրին դիմաց :
— « Հայրիկ հոգի , քաղցր աղանեակ ,
Երգէ մեզի մէկ եղանակ : »
Մէկը կ'ըսէ « կու տամ ըստակ , »
Մէկ այլն « կեռաս » միւսն , « օշարակ »
« Նըստէ քըլիկ մը ոգի ան ,
Ջարկ եղանակ մը ի քընար ,
Մենք քու դիմացդ կը բըռնենք պար : »
— « Կը հասկընամ , իմ սիրելիք ,
Կը հասկընամ , տեսգը ծաղիկք ,
Շընորհակալ եմ ես , սիրուն
Ու անուշիկ ձեր խօսքերուն .
Կը զարնէի ես ձեզ քընար ,
Այլ տեսէք որ՝ չունի նա լար . »

երէկ գնացի ես ի շուկան
 Գընարո եղեր է անպիտան ,
 Միայն վրբան երեք թեկ կայ : » —
 — « Զարկ երեքովը , ինչ կ'ըլլայ . »
 — « Զէ թէ երեք , ես մէկ թեկով
 Կը զարնէի ժամանակով ,
 Բայց անցան , այն առեւններ . » —
 Նըստէք , նայիմ , իմ սիրուններ : » —
 Նըստան ամենքը ի գետին :
 Ծերը՝ տօպրակ մէջ տեղ բացած ,
 Հանեց քընարը ջախջխած ,
 Շըտկեց . փորձեց մէկ երկու հեղ ,
 Վեր վար շարժեց , զարկաւ աղեղն . . .
 — « Զեղ ինչ երգեմ . . . ըսպասեցէք
 Սե աչք Մարիանն , դուք լըսած էք : . . .
 Կեցիք երգեմ , մըտիկ արէք ,
 Ու դուք ձեզի մըտածեցէք : » —
 — « Հին առեւնով կար մի մարիկ ,
 Ժամանակին ունէր էրիկ ,
 Բայց նա վաղուց , հող էր դարձեր
 Սա ես այրի էր մընացեր ,
 Տարիքն առած , չէր մանկամարդ ,
 Ունէր եղներ ու սայլեր շատ ,
 Մէկ ալ աղջիկ , բայց դեռ տըղայ ,
 Անուն նորա Մարիաննա :
 Մեծցաւ աղջիկն նըման ծառի ,
 Սե աչք ու յօնք , դէմք նազելի .
 Հարսն ըլլաւ արժանի
 Հեթման քաջ սիրտ իշխանի : —
 Բայց չէր երթար Մարիաննան
 Դէպ ի յանտառ երեկոյեան
 Գիրուկ և ոլրած պերեւեշտով
 Ծեր ու հարուստ իշխանի մ' քով :
 Այլ Պետրիկի մը ետեւն
 Նորա խեղճ կ'երթար զըլխէն : . . .
 Եւ երբեմն ալ լուռ կը կենար ,
 Ու աչքերէն արցունք կու գար : »
 — « Ինչու կու լաս , դու իմ թըռչնիկ , »
 Կը հարցընէր նըմա Պետրիկ ,
 Նա՛ կը դառնար կը ծիծաղէր ,
 — « Պատճառն ինքս ալ չեմ գիտեր . »
 — « Թերեւ մըտէ՞ դու կ'անցընես ,
 Որ՝ կը թողնամ օր մը ըզբեղ . . .
 Զէ սիրելիս , որչափ ապրիմ . . .

Գեղմէ պիտի չըբաժնուիմ :
 Լըսուած բան է , որ սիրելիք
 Երբ բաժնուին մէկն ի միւսէ ,
 Ապրին մընան , ողջ կենդանիք
 Ու չըմեռնին սըրտի ցաւէ : »
 — « Իմ աղունեակ , զիս կը խաբես .
 Աշուղներուն երգն լըսած չես . . .
 Իրաւ նղբա իրենց խեղճն
 Խիստ շատ բաներ կը հանճարեն . . .
 Կոյրն են աչերը՝ տեսած չեն .
 Զեն գիտեր ինչ է սե յօնքեր ,
 Եւ մըթնազոյն նաշխուն աչեր ,
 Ոչ բարձր հասակ քաջ քողաքին
 Եւ ոչ ճըկունն փափուկ կուսին ,
 Ոչ աղջկան ծամբ թըխաթոյր ,
 Ոչ քողաքին զըռուզ գանգուր :
 Ես ի խուլ խոր գերեզմանիս
 Ամէն խօսքին իմ Պետրիկիս ,
 Պիտի զուրցեմ , սիրտս ճըխալով .
 Ո՛վ իմ արժիւս , կապոյտ թեւով ,
 Կը սիրեմ քեզ ևս և անտէն
 Ինչ սիրեցի ես քեզ աստէն : » — . . .
 Բայց տես չեղաւ փափաքածնին . . .
 Մարիաննային մայր չէր գիտեր ,
 Երէկ իրկուն մինչ կէս գիշեր ,
 Աղջկան , ինչպէս , և ո՛ր տեղուանք
 Անցուցած ժամն ու ժամանակ .
 Դեռ փոքրիկ է , կ'ըսէր , տըղայ
 Այխարհք ինչ է , նա ինչ գիտնայ : »
 — « Լաւ գուշակեց պառուրցած մայր ,
 Այլ ոչ ամբողջ , կիսակատար ,
 Այն ալ համիէ որ՝ մոռցած էր
 Իւր աղջկութեան խեղճն ու կիրքեր :
 Լաւ գուշակեց որ՝ Մարիաննա
 Դեռ չէր գիտեր , անփորձ տըղայ ,
 Ինչպէս պէտք է , խեղճով ապրիլ :
 Այլ գիտէր նա սիրել սիրուիլ .
 Եւ կը կարծէր որ՝ ոչ մարդիկ
 Ոչ մայրն և ոչ իսկ գերեզման
 Իրեն սէրը աըղայական
 Կարնան անել բաժինք դաշինք :
 Միտք դըրած էր որ աշուղք կոյր
 Զըտեսնալով զաչս սեւթոյր ,
 Կը բամբասեն , զո՛ր , զաղջիկներ : —

Այո՛ ճիշդ է կը բամբասեն ,
բայց ի՞նչ . միթէ սուտ կը գուրցեն , —
« Կը բամբասեմ և ես ըզձեզ
իմ սիրական օրիորդներս , .
վասն զի այդ չարը տեղով
Գիտեմ ես ինքս , անձիս փորձով .
Ո՛ւր թէ ամէն իմ գիտցածներ
եւ ոչ մէկի մը պատահէր ,
Թէպէտ անցաւ աշխոյժ հասակ ,
Այլ դեռ վառ է սրբոսի կըրակ : . . .
Խօսքն կըրտելով՝ ըսկըսաւ լաց ,
Մեր աղջիկները զարմացած ,
Չըհարցուցին ինչո՞ւ կու լար ,
Հարցընելու ալ պէտք չըկար :
Այսպէս անցաւ քիչ մը ատեն . . .
Բայց մէկերնուն անոյշ անոյշ
Քաջալերէն առնըլով ոյժ ,
Խօսիլ ըսկսաւ ծերը նորէն ,
Ու կոյր աչքերը սըրբելով .
— « Դուք նայեցէ՛ք որ՝ չուզելով
Սիրտս կը փըղձկի :

Այլ ձեր սըրտէն
Այս թող չենայ . միւս իրիկուն
Մարիաննային ու Պետրիկին
Մէկմէկու հետ տեսնուածին
Մայրը չունէր տեղեկութիւն :
Անոր համար կը զարմանար .
— « Այս աղջկան , ինչ եղբւր է
Չըլլայ , կ'ըսէր , աչք առած է .
Կը նըստի որ կարկըտէ կար ,
Կարած կարը չէնք մը չունի ,
Երգ երգելու որ ըսկըսի՝
Պետրիկ , Պետրիկ վերջը չըկայ : . . .
Առաջ բանի տեղ չի դընեմ ,
Տըղայական են ցընորքներ —
Կը ծիծաղի : — Երբ կը տեսնայ
Որ՝ ծայրն գէշի եւեր կ'երթայ .
Որ մը կ'ըսէ Սա աղջկան
Խընամէխօս ըսպասելու
Օրերն կարծեմ որ՝ մօտեցան ,
Տըղայ չես դու , եղար հարսցու
Փեսայդ կ'ըլլայ ագնուտկան .
Ուրեմն պէտք է որ հարսանիք . . .
Ճորով այս խօսքս ելած բերնէն

— Որուն պիտ' տաս , զիս հարս , մարիկ ,
Խօսքը կըտրեց արտօրալէն
Մարիաննա . — « Որուն հաւնիմ » —
Երգեմ երգը Մարիաննային .
Երջանկութիւնդ թըռաւ քեզմէ ,
Նորէն բընաւ դառնալու չէ .
Ինչո՞ւ երէկ , երբ դարձար տուն
Չըփակեց աչքդ . քուն մահուն .
Ինչպէս հեշտ էր քեզ միսմինակ
Քաշուած հանգչիլ սե հողուն տակ :
Այն ժամանակ դեռ ևս վըրադ
կուլար մարիկըդ սիրակաթ .
Հիմա վըրադ լացող չըկայ ,
Գովասանըդ ո՞վ պիտի տայ .
Եւ մինչև որ մեռնիս երթաս
Ի՞նչ սե օրեր դեռ պի՛ տեսնաս : » —
Այսպէս ահա իմ սիրականը
Սե արեւ է այս սուտ աշխարհք .
Մէկ հատիկ մօր , մէկ հատ աղջիկ
Նորա կեանք ևս ցաւերով լիք :
Մարիաննա իշաւ պարտեզ ,
Արտասուածթօր աշեր սըրբեց ,
Նայեցաւ մէկ մ'դէպ յարևուն ,
Տաք էր , բայց չէր պայծառ փայլուն .
Կեցած յերկնիցն ի միշակայ
Սեպէ՛ խնտար խեղճին վըրայ .
Նա չէր գիտեր , թըշուառ աղջիկն
Կ'ուզէր մըտնար հողուն ի գիրիկ ,
Որ ծածկըի մօրն աչքերէն ,
Որ ականջները չըլըսեն ,
Ինչ որ անգամ մը լըսեցին՝
Խօսակցութիւն անիծադին :
Արեւ չգիտէր որ երբ մըտնար
Անտառին մէջը դէպ ի մար ,
Պետրիկն իսկոյն դուրս ելնալով ,
Ու երգելով խօսակցելով
Պի՛ դարմանէ սիրտն ցաւադին : —
Մարիաննային սիրտ կը ճըմէր ,
Կուլար , պատճառն ինք չէր գիտեր :
Երբ հով փըլէ՛ ծըռի բարտին ,
Դանր է միակ անձը դաշտին ,
Կը դադրի հովն ծառն կը հանգչի .
Սապէս ճըմէն վիշտք՝ սիրտ կուսի :
Մինակ քալելն յանապատին

Իրանը բան է սիրող անձի մ'.

Իսկ գայիք չարն առաջընէ
Գուշակեւն ևս շատ ծանր է .
Մարիաննա յանկարծակի
Հանդիպեցաւ չար գէշ բաղդի : —
Երգեր կ'երգէր , և երբեմն ալ
Աչքերն արցունք կ'ըսկըսէր լալ .
Ինչո՞ւ կուլար . ինք չէր գիտեր .
Թերևս սիրտը կը կըռահէր՝
Բայց բացատրել զայն չէր կարնար
Ինչ որ ինքը ներսէն կը զգար :
Գիշերին մէկ , մայրն պառկած էր ,
Գնաց լրսելու Մարիաննա
Մոխակներուն անոյշ երգեր , —
Իբր թէ բընաւ լրսած չըլլայ : —
Մըտաւ պարտէզն , մըտիկ արաւ
Երգելու ինք ևս ըսկըսաւ .
Վերջ խնձորի ծառի մը տակ ,
Լուռ կամացուկ մը առաւ կանկ ,
Թափեց արցունք հեկեկալէն
Ինչպէս տըղայ զատուած մօրէն . . .
Պետրիկ առջկէն էր կայնած
Նա չէր տեսնար , աչք մուծ կոխած :
« Մի՛ տար , կ'երգէր , դու զիս մարիկ
Խըռֆած ծերու մը հարսնացու ,
Այլ տուր , տուր զիս մայր իմ քաղցրիկ
Պատանեկի մը սիրարկու .
Թող որ ծերը անկին մընայ ,
Թող որ դանձեր , փող դիզէ նա .
Պատանեակը զիս կը սիրէ ,
Ձի փընտռէր բաղդ ուրիշ ինծմէ .
Օտարին կա՛ն յիմարարար
Թափառելու նա չիերթար :
Իրեն եզներն , սայլերն իրեն ,
Պատանեաց մէջ , զատ ամենքէն ,
Ինչպէս խաչխաչն բուրաստանի
Ելլած ծաղկի , կայ կ'երևի :
Ունի դաշտեր և կամք աղատ ,
Բայց դեռ ևս չ'ունի մի բաղդ . . .
Թէպէտ կապուած ըլլայ իմ սէր ,
Ձէ նա որբուկ , չէ խեղճ անտէր .
Եւ նորա հետ միշտ անբաժան ,
Մէկտեղ կ'երգեմ , մէկտեղ կուլամ :
Տուր զիս . . . » — « Դուստր իմ Մարիաննա

կու տամ ըղբեղ , հարս իշխանի
Թէպէտ ծերուկ , այլ հարուստի ,
Հարիւրապետ Յոհանճանին :
— Եւ հո՛ւննիմ : —
— Ձէ , չես մեռնիր լաւ գիտեմ ես .
Կ'իշխես ; տըղայքդ կը մեծցընես : » —
Կը քանքատի Մարիաննա :
Մարիկ ագռան , սև թուխ մարիկ ,
Վեր թռչելով կը կարկաչէ .
Ան յոնքերով անբաղդ աղջիկ ,
Անտառին մէջ լալով քալէ :
Կ'անցնի ագռան լեռներ ձորեր ,
Կ'իջնայ ի դաշտ ըղբօսներու ,
Այլ խեղճ աղջիկ , տըրտում երեր ,
Չունի մէկն հետը խօսելու :
Ձի թողուր մայրն առաւօտու
Երթալ նորէն ջուր քաշելու ,
Ոչ ևս հընձել ցորեն դաշտին
Եւ ոչ կանեփր ժողվելու ,
Եւ ոչ այն տեղ ուր կը ժողվին
Մանչք և աղջիկք ի միասին
Ժամ ժամանակ անցընելու :
Նոքա հոն տեղը մէջերնին
Գաղտուկ խեղճին վերայ խօսին .
« Հարուստ մարդու նա աղջիկ է
Ազնւական շատ մեծ զարմէ . . . » —
« Ձեմ դիմանար , հոգիս մարիկ ,
Ինչո՞ւ ծընար զիս գեղեցիկ .
Ինչո՞ւ տըւիր , յօք նըկարէն ,
Ինչ շահ ինձի սև աչքերէն :
Տըւեր ես դու ինձ ամէն բան ,
Ինչո՞ւ բաղդիս կ'ըլլաս խափան ,
Ինչո՞ւ համար զիս սընուցիր
Ու այս տարիքս հասուցիր .
Քանի որ ես վըշտաց անփորձ
Էր չի դըրիր զիս հողին ծոց : »
Չըլլեսց մայրն աղջկան ձայնին ,
Այլ պառկեցաւ քուն ըլլալու .
Լալով աղջիկը դառնագին ,
Կամաց կարցաւ դուրս ելնալու .
« Միտոն ելած է » մըտածեց մայրն ,
Թող որ կուշտ մը արցունք թափէ : »
Բայց Մարիաննա անմըխիթար
Ախարհք աչքին սև ու մուծ է : —

իլաւ պարտէզ... սիրտն կը խոցուէր
 երբ Յոհաննան մըտքին բերէր .
 իմ սիրելի, իմ աղանիկ,
 Մարիաննա, անբաղդ աղջիկ: —
 Կեցիր քիչ մը, ... երգել ըսկսաւ,
 Ձայն յանտառին տարածուեցաւ .
 Ոչ կրկնիս ¹ այլ Պետրուսիս
 Կողկողագին արձագանգ տայ: ...
 Քիչ մը կ'երգէ, ու կանկ կ'առնէ,
 Մըտիկ կ'անէ, դարձեալ կ'երգէ,
 Ձայնը յօգնած մեղմ կը մարի,
 Այլ Պետրիկէն ձայն ձուն չըկայ:
 Նա՝ չի կըրկներ. — « Մարիաննա
 « Ուր ես սէր իմ՝ եւ դուրս արի » —
 Զըլըսուիր ձայն, Պետրիկ չըկայ:
 Այլ Բնչ, միթէ ձըգել կարնայ,
 Սկսօք աղջիկն յայն վիճակին: ...
 Կեցիք նայինք... նոյն միջոցին
 Լուսնեակ վերէն ի մութ յանտառ,
 Իբր յաւերժարս կը նայի վար .
 Մարիաննա կը թափառի .
 Սկսօքին երգը կը դադրի,
 Այլ դեռ սըրտանց սաստիկ կուլայ: —
 Դարձիր մէկ մը խեղճին նայէ,
 Ո՛վ ապերախտ, քօզաք Պետրէ: —
 Յօգնի դադրի Մարիաննա
 Բայց յօգնելը նա չիմանար,
 Առանց Պետրիկ, ի դաշտ յանտառ .

¹ Անուանի երգ: առհասարակ Պողոքաց ծա-
 նօթ:

Մոլորելով թափառական,
 Կ'անցընէ մութը գիշերուան:
 Նոր արեւելք կը կարմըրին,
 Ատողեր ամէն կը ծածկուին .
 Խոցուած սըրտով Մարիաննա
 Իրենց տունին կը մօտենայ,
 Կը մըտնայներս, — մայրն քուն կ'ըլլայ, —
 Խօլոր աչքը նայելով
 « Ա՛խ գիտնայիր, կ'ասէ, մարիկ,
 Թէ ինչպիսի դաժան օձով
 Փաթթելուած է աղջկանդ սըրտիկ: »
 Եւ յանկողին, խօսքն ի բերան
 Կ'իյնայ, ինչպէս ի գերեզման: ...

Հոս կը դադրի բանաստեղծս, բայց
 դեռ անկատար է կամ յախուռն կեր-
 պով աւարտած այս սովորական բնու-
 թեան տեսարանը, ամբողջ այս պատ-
 մութեան մէջ Հոմերական պարզու-
 թիւն կը փայլի, քաղցարին օրիորդաց
 հետ ըրած համառօտ խօսակցութիւնը
 և խրատքն, անդարձ երիտասարդու-
 թեան վերայ հառաչանքն, ամբողջ
 պատմութեան բնական ընթացքն, և
 ցաւալի կատարածն, միով բանիւ այս
 երգն Մարիաննա՝ կրնայ նախազաղա-
 փար համարուիլ փոքր-նուսաց ազգա-
 յին բանաստեղծութեան, և միւս եր-
 գոց հետ ցոյց է մեծի հանճարոյ քեր-
 թողին և անմահացուցիչ անուան թա-
 ռաս Շեվչենքոյի:

Հ. Գ. Գ.

ԱԼԱ ԱՅՐՈ

Թո՛ղ զհայր քոյին և ըզմայր, մի լիցի քեզ տուն դադար .
 Լեր առանձին... Թող չիցին 'ի հոգւոյ քում բնաւ յամբայր
 Կիրք մարդկային... սուրբ լեր դու...
 Առ քեզ երէք հասցեն մի
 Հըրճուանք գեղոյն աշխարհի,
 Միրոյ, փառաց, հարըստութեան և զօրու
 Միրտ քոյ իցէ սուրբ 'ի ծոցիդ. գիղձս նորուն
 Կարգեա՛ 'ի սպաս թըշուառ եղբարցդ պարուն:
 Ուր լըսեն ձայն հեծութեան, փութա՛ և երթ անխափան,
 Գերւոյն լիցիս գերեկից, վըշտատեսին լեր դարման .